

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 378.013.42.091.212-054.6

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

О. М. БІЛИК

Глобалізаційні процеси сучасного суспільства актуалізували проблеми отримання вищої освіти за кордоном. З кожним роком зростає кількість іноземних студентів, підготовка яких стає в освітніх системах держав окремим сегментом і потребує особливої уваги. В українських вищих навчальних закладах здобуває освіту більше ніж 60 тисяч іноземців зі 143 країн світу, які, опинившись у новому соціокультурному просторі, змушені вирішувати комплекс проблем, обумовлених, зокрема, недостатніми знаннями про Україну, стереотипними уявленнями про культуру, звичаї та традиції українського народу. Зустрічаючись із реаліями нового соціуму, іноземні студенти не завжди готові до міжкультурної взаємодії в контексті діалогу культур, що впливає на успішність їхнього входження в нове освітньо-культурне середовище й позначається на якості професійної підготовки. Перед вищими навчальними закладами (ВНЗ) стоїть важливе завдання створення освітньо-культурного середовища, оптимального для особистісного та професійного становлення іноземної студентської молоді. Для успішної реалізації основної мети навчання іноземних студентів – підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців для закордонних країн, необхідно приділяти належну увагу процесу їхньої соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. Саме знайомство іноземців із культурою країни навчання має значний соціалізаційний потенціал, сприяє усвідомленню ними своєї ролі як суб'єктів діалогу культур, розвитку навичок самореалізації у площині міжкультурної взаємодії, соціального становлення особистості і професіонала.

Процес соціалізації молоді став предметом особливого вивчення з початку ХХ ст. у працях Г. Тарда, Ф. Г. Гіддінгса, Г. Лебона, Т. Парсонса, Е. Дюркгейма, Ч. Кулі та ін. На сучасному етапі соціалізацію із соціально-педагогічної точки зору досліджують Б. Бім-Бад, О. Безпалько, В. Бочарова, О. Газман, І. Зверева, Н. Заверико, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, А. Мудрик, С. Омельченко, А. Рижанова, І. Рогальська, С. Савченко, С. Харченко та ін. Соціалізацію студентської молоді серед соціальних педагогів вивчають Б. Ананьєв, Ж. Баб'як, Ю. Богинська, Л. Дябел, Ю. Загородній, І. Курліщук, Н. Міщенко, Г. Овчаренко, С. Савченко, Н. Самохіна, О. Севастьянова, О. Туріна, С. Фурдуй, Н. Шабаєва, Л. Шеїна, В. Штифурак та ін. Різні аспекти соціалізації іноземних студентів розглядають К. Буракова, Дін Сінь, Н. Грищенко, Д. Порох, О. Резван, Сін Чжефу, В. Стрельцова, Ху Жунсі, Т. Язвінська та ін.

Вплив культури на становлення особистості досліджували М. Бахтін, В. Біблер, М. Вебер, Л. Виготський, Г. Гессе, Д. Лихачов, А. Лосєв, Ю. Лотман, П. Сорокін, В. Шейко, К. Ясперс та ін.

Проблеми акультурації іноземних студентів, полікультурного виховання, залучення їх до цінностей культури країни перебування розглядали І. Зозуля, І. Кушнір, Н. Маяцька, Є. Попокова, Д. Порох, Сін Чжефу, Є. Степанов, Ху Жунсі, Т. Язвінська та ін.

І все ж соціалізація іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу в аспекті впливу на неї культурних традицій українського соціуму в сучасних наукових розвідках досліджена недостатньо.

Мета статті – вивчити вплив українських культурних традицій як репрезентації української культури на процес соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Розуміння суспільства як єдності культури і соціальності, які утворюються і перетворюються всією повсякденною і творчою діяльністю людини, розглядається П. Сорокіним як нерозривна тріада: особистість, суспільство, культура. „Структура соціокультурної взаємодії має три аспекти, невіддільні один від одного: 1) особистість як суб'єкт взаємодії; 2) суспільство як сукупність взаємодіючих індивідів з його соціокультурними відносинами і процесами; 3) культура як сукупність знань, цінностей і норм, якими володіють взаємодіючі особи, і сукупність носіїв, які об'єктивують, соціалізують і розкривають ці значення” [6, с. 218].

Культура є суто соціальним явищем, вона виникає, існує, розвивається лише в суспільстві. У взаємодії людини і суспільства важливу роль відіграють процеси соціалізації. З позицій соціальної педагогіки соціалізація визначається як „процес засвоєння та активного відтворення людиною соціокультурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій, зразків поведінки, визнаних у суспільстві), внаслідок чого відбувається її становлення та розвиток як соціального індивіда” [1, с. 26]. Соціалізація може бути як стихійною, так і соціально контрольованою, тобто соціальним вихованням, що є процесом „спеціально організованої передачі соціального досвіду особистості та розвитку її потенційних можливостей” [1, с. 38].

Соціалізація іноземних студентів у системі української вищої школи є характеристикою їхньої психологічної і соціальної готовності інтегруватися в новий соціум та культуру країни перебування, в освітньо-культурне середовище ВНЗ. При цьому відбувається прийняття іноземними студентами певного способу життя, образу професії, культури нового для них суспільства за умови збереження найбільш важливих життєвих принципів, звичок, способ життя і професії їхньої батьківщини. В. Шейко зазначає: „Культура – це розвиток духовно-практичних можливостей і потенцій людини, їх втілення в індивідуальному розвитку людей. Через залучення людини до світу культури, змістом якої є сама людина в усьому багатстві її можливостей, потреб і форм існування, реалізується як самовизначення особистості, так і її розвиток” [8, с. 119]. Культура має значний духовний потенціал, який дозволяє виховувати життєздатну особистість, у процесі засвоєння культури відбувається гармонізація інтересів людини й суспільства: привласнюючи цінності культури, особистість збагачує себе; в той же час, транслюючи культурні цінності і норми, вона стає носієм та розповсюджувачем культури. На думку А. Рижанової, „культура, зокрема її духовна складова, перетворюється на основний чинник розвитку соціуму, стає передумовою постійного духовного творення, наслідком якого є „багатомірність людини” [5, с. 204].

Освіта як соціокультурний феномен є фактором соціалізації особистості й здійснюється не лише як процес передачі знань, але і як спосіб трансляції цінностей культури. Освітній процес в українських ВНЗ покликаний не лише збагатити іноземних студентів професійними знаннями, але й навчити їх способам ефективного засвоєння цих знань, творчому використанню у практичній діяльності, сприяти розвитку їхньої міжкультурної і професійної соціальності. В. Шейко зауважує: „Роль освіти в суспільстві полягає в соціалізації та інкультурації його членів, тобто залученні до культури. Вона має забезпечити передачу тих видів знань і досвіду, ціннісних орієнтирів, які слугуватимуть опорою новому поколінню в подальшому соціокультурному житті” [8, с. 259]. Розширення контактів особистості іноземного студента зі світовою культурою через посередництво української культури впливає на ефективність реалізації її соціалізаційного потенціалу.

Враховуючи, що іноземні студенти потрапляють у середовище нової культури і є цілком сформованими особистостями, носіями власних культурних цінностей та стереотипів, у процесі їхньої соціалізації необхідно спиратися на основні положення концепції діалогу культур. Сучасна соціокультурна ситуація, за якої особистість іноземного студента перебуває на межі культур, вимагає від нього діалогічності, розуміння, поваги до „культурної ідентичності” іншої людини. На ґрунті діалогу культур відбувається мотивація навчальної та соціально-культурної діяльності іноземних студентів, яка забезпечує процес функціонування і пізнавального розвитку їхньої особистості, оскільки в полікультурній освіті актуалізуються пізнавальні та регуляційні завдання. Діалог культур в освітньому процесі українського ВНЗ є засобом формування потреби в інтелектуальному зростанні, стимулювання інтелектуальної активності, саморозвитку іноземних студентів як суб'єктів міжкультурного спілкування, здатних до самостійної творчої діяльності, тобто має суттєвий вплив на процес їхньої соціалізації.

Для соціалізації іноземних студентів важливо, яким чином реалізується діалог між різними культурами під час міжкультурної взаємодії. М. Каган виділяє три способи взаємин між культурами: повноцінний рівноправний діалог, який засновано на взаємній повазі культур, що беруть участь у контакті, в якому має місце рівнозначна репрезентативність культур з метою їх взаємного збагачення, взаємного розвитку та взаємного відновлення; утилітарне ставлення

однієї культури до іншої, коли одна культура нав'язує свою систему цінностей, значень і норм іншій культурі, що унеможливує повноцінне взаємне збагачення та взаємний розвиток; псевдодіалог, або повне неприйняття однієї культури іншою, що реалізується за умови позиції ізоляціонізму [3, с. 78 – 80]. Лише перший спосіб реалізації міжкультурних взаємин є продуктивним, тому, вибудовуючи стосунки з іноземними студентами та здійснюючи соціально-педагогічну діяльність щодо соціального виховання іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, необхідно зважати на дотримання саме повноцінного рівноправного діалогу. Перед іноземним студентом постає необхідність вирішення двох проблем: збереження своєї культурної ідентичності і включення до чужої культури.

Питання соціального виховання іноземної студентської молоді, формування соціальної активності майбутніх фахівців у контексті міжкультурних та міжетнічних відносин тісно пов'язані із культурологічними знаннями, отриманими в освітньому процесі як під час навчання, так і в позанавчальній діяльності. Культурологічні знання покликані забезпечити розуміння того, що таке людина, в якому світі вона живе, що має робити й на що сподіватися, якою повинна бути її комунікація з навколишньою дійсністю. Ці знання відображають загальне в різноманітних фактах культури, визначають їх взаємодію та системоутворення, стають підґрунтям розв'язання важливих життєвих проблем, накреслюють способи поведінки в різноманітних соціокультурних ситуаціях. Оволодіння іноземними студентами культурологічними знаннями пов'язане з безпосереднім їх практичним застосуванням, так як передбачає планування, прогнозування та регулювання пізнання соціокультурного життя на матеріалі традиційної і сучасної культури українців.

На думку В. Шейка, „найбільш сталою складовою культури є культурні традиції. Під ними розуміють елементи соціальної і культурної спадщини, що не просто передаються від покоління до покоління, а й зберігаються протягом тривалого часу, протягом життя багатьох поколінь” [8, с. 117]. Етнонаціональні культурні традиції стають ефективним регулятором соціальної поведінки, відтворюють та зберігають культуру, є необхідною умовою життєдіяльності людини. Традиції й звичаї в кожній культурі мають глибокий символічний зміст. Вивчення традиційних культур стає підґрунтям розуміння відмінностей у сприйнятті навколишнього світу представниками різних культур, враховуючи фактори, під впливом яких сформувалася та чи інша культура. Тому для дешифровки традиційних культурних кодів України іноземним студентам необхідно познайомитися з найбільш стійкими елементами, які представляють українську традиційну матеріальну (традиції харчування, житло, ремесла і промисли, одяг) і нематеріальну (мова, мистецтво, обрядовість) культуру.

Л. Троєльнікова вважає, що традиції виступають соціокультурними зразками, які формуються завдяки соціокультурному досвіду людства. „Традиції як соціокультурні утворення своєрідно пов'язують індивіда з минулим, транслюють його досвід у сучасне, а через нього – в майбутнє” [7, с. 421].

Д. Варламов визначає традиції як „соціально значущі звичаї, обряди, суспільні настанови, норми поведінки, зразки дій, ідеї, погляди, знання, вміння, цінності тощо; елементи соціально-культурного спадку, які стійко зберігаються в суспільстві або в окремих соціальних групах протягом довгого часу”, що склалися історично і передаються з покоління в покоління [2, с. 115].

У соціалізації іноземних студентів важливу роль відіграє залучення їх до культурних традицій регіону, в якому вони проходять навчання. Як зазначає В. Личкова, найважливіше місце в сучасній етнокulturології посідає регіоніка, що, на думку дослідника, не суперечить універсалізму, а є його умовою, оскільки „універсальне виявляється через транскulturний діалог, компліментарність, різноманіття регіонального” [4, с. 114.]. Регіоніка розкриває субетнічну самобутність соціального життя краю, його особливу причетність до становлення та розвитку єдиної нації. Саме тому одним із напрямів соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів, які навчаються у ВНЗ Харкова, може бути знайомство їх із культурними традиціями Слобожанщини. Необхідність відродження і збереження культурних традицій передбачає реформування соціокультурної реальності, залучення до національних культурних традицій, виступає засобом розвитку поліетнічної самосвідомості. Участь у тих чи інших діях, пов'язаних із культурними традиціями українського народу, сприяє реалізації емоційно насиченої взаємодії, засвоєнню іноземними студентами українських соціально-культурних і художніх цінностей, виступає одним із регуляторів їхньої соціальної поведінки.

Важливою умовою успішної соціалізації іноземних студентів є створення освітньо-культурного середовища, яке позитивно впливає на формування толерантності, етнічної та соціальної ідентичності, соціального розвитку особистості іноземних студентів, а також будується з урахуванням особливостей міжкультурної діалогічної взаємодії. На нашу думку, потреби іноземних студентів, особливості організації освітнього процесу стосовно саме цієї категорії студентської молоді, а також узагальнення теоретичного досвіду щодо вивчення освітнього середовища в сучасній педагогічній науці дають підстави виділити в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу такі

компоненти: організаційно-технологічний, який охоплює і навчальну, і соціально-побутову сферу організації освітньо-культурного середовища; навчально-професійний; соціально-виховний; соціокультурний, пов'язаний із входженням іноземного студента в нову для нього культуру, із формуванням його крос-культурної грамотності та міжкультурної компетентності, із соціальною адаптацією та інтеграцією в інокультурне середовище.

Формування та соціальний розвиток особистості іноземних студентів відбувається за участі всіх виокремлених компонентів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу, але особливо важливим щодо цієї діяльності є організація соціокультурного компонента освітньо-культурного середовища, складовою якого, на наш погляд, може виступати створений при студентській раді Харківської державної академії культури (ХДАК) Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, який має на меті формування стійкого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості іноземних студентів, їхнього професійного становлення. Діяльність Центру є складовою розробки й реалізації загальної програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, спрямованої на забезпечення розвитку їхньої міжкультурної та професійної соціальності.

На підставі аналізу педагогічних досліджень і з урахуванням досвіду практичної діяльності нами визначено, що робота Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів спрямована на розв'язання таких соціально-педагогічних завдань: формування освітньо-культурного середовища як середовища самореалізації іноземних студентів; надання підтримки іноземним студентам з метою подолання „культурного шоку”, їхньої успішної соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації; створення соціально-виховних умов для творчої соціальної та культурної співпраці.

До розробки програми і реалізації напрямів діяльності Центру залучаються представники органів студентського самоврядування, заступники деканів, які відповідають за виховну роботу, куратори, викладачі, працівники бібліотеки академії, коменданти гуртожитків, медичні працівники, українські та іноземні студенти всіх освітніх напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у ХДАК. Участь у роботі Центру як для іноземних, так і для українських студентів може розглядатися як своєрідний майданчик для практичної реалізації здобутих в освітньому процесі знань, умінь і навичок, оскільки вона безпосередньо пов'язана зі сферою їхньої майбутньої професійної самореалізації – організацією соціокультурного середовища розвитку особистості

Діяльність Центру передбачає проведення різноманітних соціокультурних заходів, педагогічний потенціал яких визначається їхньою здатністю створювати специфічне комунікативне освітньо-культурне середовище, сприятливе для розвитку творчих здібностей особистості, вмінь і навичок адаптації до змін соціуму, формування стійкої мотивації до самовдосконалення, особистісного та професійного становлення. Участь іноземних студентів у таких заходах є умовою і засобом формування культури міжетнічного спілкування майбутніх фахівців. Досвід організації соціокультурних заходів в освітньо-культурному середовищі свідчить, що їх зміст має спиратися на культуроцентричну парадигму виховання, в основу якої покладено розуміння культури як процесу створення, збереження, розповсюдження й відтворення норм і цінностей певного суспільства як сукупності способів людської діяльності.

Серед уже реалізованих в межах діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів соціокультурних проектів заходи, пов'язані з культурними традиціями та звичаями українського народу і народів, які представляють іноземні студенти: літературно-мистецькі вечори: „Знайомтеся – Україна”, „Пісенні традиції Слобожанщини”, „Духовні орієнтири української літератури”, „Хореографічні мотиви України”; театралізовані виховні заходи: „Українські вечорниці”, „Свято Миколая”, „Українське Різдво”, „Масляна”, „Великдень в Україні”; спортивна гра „Козацькі забави” тощо; проведення майстер-класів: „Таємниці української кухні”, „Українська писанка”, „Лялька-мотанка”, „Дивосвіт української вишивки”, „Опішнянська кераміка” тощо; вечори-презентації: „Кухні народів світу”, „Діалог на кухні”, „Загадковий світ Китаю”, „Незнайома Туреччина”, „Традиції країн арабського світу”; організація факультативних занять із вивчення китайської, турецької, арабської, азербайджанської мов за участю іноземних та українських студентів, співробітників та викладачів ХДАК; перегляд та обговорення циклу фільмів етнографічного змісту; організація та проведення заходів, що містять відомості про культуру українського народу, про цінності української культури, про стереотипи поведінки в українському суспільстві: лекції-презентації „Українська народна архітектура”, „Рослини і тваринні символи українців”, „Українська вишивка”, „Звичаї та обряди українців”, „Обереги українців”, „Художники України”; лекції-бесіди „Українська оселя”, „Українське традиційне вбрання”, „Таємниці писанки”, „Лялька-мотанка в українській культурі”, „Культура народів України”; круглі столи „Художні традиції Слобожанщини”, „Музеї України”, „Міста України”, „Українська етнографічна візуалістика”, „Система вищої освіти України”; тренінги „Мовленнєвий етикет українців”, „Традиції та обряди календарного циклу”; організація екскурсій, відвідування музеїв, театрів, виставок, концертів, культурних заходів, ярмарок, які проводяться в місті та області (етнографічні фестивалі

„Печенізьке поле”, „Весілля в Малинівці”, фестиваль пісенно-обрядового фольклору „Сьогодні Купала, а завтра Івана”, „Великий Слобожанський ярмарок”, „День міста” тощо). Важливим напрямом діяльності Центру є ознайомлення іноземних студентів зі структурою, традиціями Харківської державної академії культури, яке розпочинається із перегляду презентаційного фільму „Харківська державна академія культури” (англійською, китайською або російською мовою). Потім проводяться екскурсії по факультетах та структурних підрозділах. Під час проведення заходів відбувається неформальне спілкування іноземних студентів з представниками українського соціуму, що сприяє соціалізації іноземних студентів.

Як результат соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу можна розглядати створення ними власного інтелектуального продукту етнографічного змісту, в якому відображено сприйняття українських культурних звичаїв і традицій: створення екранних дипломних робіт, присвячених українській культурі, розробка медіа-проектів презентації української культури у країні студента, постановка хореографічних композицій, пов'язаних з українською тематикою, виконання творів українських композиторів тощо.

Отже, процес соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу має ґрунтуватися на теоретичних положеннях концепції діалогу культур, оскільки діалог як сприятлива форма відносин суб'єктів в освітньому процесі створює умови для усвідомлення особистістю іноземного студента свого соціального досвіду, прийняття нового соціального досвіду на основі переосмислення того, який уже є. У формі діалогу відбувається засвоєння іноземними студентами культури українського соціуму, діалог сприяє усвідомленню нових культурних реалій, засвоєнню норм і цінностей нового соціуму. Важливу роль у формуванні міжкультурної та професійної соціальності іноземних студентів відіграє знайомство іноземних студентів з українською культурою, залучення їх до безпосередньої участі у соціокультурній діяльності, пов'язаній із культурними традиціями українського народу. Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів Харківської державної академії культури є складовою соціокультурного компонента освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу, що дозволяє здійснювати постійну міжкультурну взаємодію шляхом включення через діяльність Центру до його структури різноманітних соціокультурних проектів, залучення до їх реалізації усіх учасників цієї взаємодії, тобто створюються можливості для координації діяльності всіх структур освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу стосовно організації освітнього процесу професійної підготовки іноземних громадян з урахуванням їхніх етнічних, соціокультурних і особистісних характеристик.

Перспективні напрями наших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів в реалізації програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Список використаної літератури:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : [навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін.] ; за ред. О. В. Безпалько. – Київ : Академвидав, 2014. – 312 с.
2. Варламов Д. И. Онтология художественных традиций / Д. И. Варламов // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – №4. – С. 114 – 119.
3. Каган М. С. Мир общения : проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – Москва : Политиздат, 1988. – 315 с.
4. Личковах В. А. Універсализм і регіоніка в сучасній етнокультурології / В. А. Личковах // Культурологічна думка. – 2011. – №4. – С. 111 – 116.
5. Рижанова А. О. Соціалізація студентської молоді в умовах інформаційного суспільства / А. О. Рижанова. // Вісник Харківської державної академії культури – 2009. – Вип. 27 – С. 202 – 210.
6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – Москва : Прогресс, 1992. – 543 с.
7. Троєльнікова Л. Традиції, обряди, ритуали як формуючі компоненти художнього простору України / Л. Троєльнікова // Методологічні проблеми культурної антропології та етнокультурології : зб. наук. праць. – Київ : Інститут культурології НАМ України, 2011. – С. 418 – 438.
8. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : [монографія] / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. – Київ : Генеза, 2005. – 592 с.